

Valentin Vaala – elokuvaohjaajien mestariluokan priimus

Kalevi Koukkunen

Kimmo Laine, Matti Lukkarila ja Juha Seitajärvi (toim.): *Valentin Vaala. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004. 329 s.*

Valentin Vaala (1909–76) ohjasi 44 näytelmäelokuva, määrän johon kukaan muu ei Suomessa ole yltänyt eikä pitkään aikaan ylläkään. Tosin T. J. Särkkä ohjasi 49 elokuvaa, mutta hänen itsenäisten ohjauksiensa luku jää 38:aan, koska hän ohjasi 11 elokuvaa Yrjö Nortan kanssa. Tuoreessa *Valentin Vaala* -kirjassa nämä maininnat Särkän tuotannosta ovat tosin hieman epätäydellisiä (s. 45 ja 163).

Suomen elokuva-arkiston johtaja Matti Lukkarila piti kirjan julkistamistilaisuudessa ymmärrettävänä, että Vaalan tuotantoa käsittelevä teos ilmestyy vasta lähes kolme vuosikymmentä ohjaajan kuoleman jälkeen. Yksi syy hankkeen ”myöhästymiseen” on Vaalan tuotannon laajuus ja moninaisuus. Vaikka Lukkarila totesi, että nyt ilmestynyt teoskaan ei ole vielä elämäkerta, on huomautettava, että siinä käsitellään myös ohjaajan elämänvaiheita yksityiskohtaisesti ja toisaalta Vaalan elämä liittyi niin kiinteästi elokuvaan, että uudet tulokinnat ovat löydettävissä taiteelliselta, eivätkä niinkään biografiselta puolelta, jota sitäkin on tutkittu aina armeijanaikaista kantakorttia myöten.

Vaalan henkilöhistoriaan olennaisesti kuulunutta venäläisyyttä selvittelee kirjassa Lauri Tykkyläinen eläytyvästi. Kari Uusitalo tiivistää Vaalan vaiheet kymmenkunnalle sivulle, joihin mahtuu jo muutama kulttuurikaskukin. Hyvän

yleiskatsauksen Vaalan tuotannosta esittää puolestaan Markku Varjola.

Teokset puhuvat

Vaala-kirja on kokoomateos, jossa on osuudet peräti 14 elokuvantutkijalta, Markku Varjolalta kaksikin artikkelia. Kokoomateokset ovat ongelmallisia, sillä artikkeleista tulee helposti joko liian yhteismitallisia tai vallan yhteismitattomia. Nyt kuitenkin on tapahtunut jotain ainutlaatuista: neljään pääryhmään – *Henkilöhistoria ja läpileikkauksia*, *Teemoja*, *Lajeja* ynnä *Elokuvaa ja sukulaistaiteet* – sijoitetut artikkelit valottavat asiantuntevasti ja monipuolisesti Vaalan elokuvatuotantoa.

Pientä toistoa vääjäämättä syntyy, mikä ei ole niin paha asia kuin yleensä luullaan, sillä jokaisen kirjoittajan on lähdettävä omalta kannaltaan alusta. Jos toisessa artikkelissa sanotaan, että Vaala ei ollut erityisen julkisuushakuinen ja toisessa, että Vaala esiintyi aina mielellään julkisuudessa, lukija kyllä ymmärtää, että kysymys on tilannesidonnaisista painotuksista.

Olipa Vaala julkisuushakuinen tai ei, muis-tan hyvin itsekin, että 1970-luvun alkupuolella oman filmiviikkonsa avajaisissa Orion-teatterissa hänet taputettiin valkokankaan eteen, mutta hän ei suostunut sanomaan sanaakaan. Kainouksissaan hän varmaan ajatteli, että työt puhuvat puolestaan, niin kuin varhaisimmasta lähtien ovat jo yli 75 vuotta puhuneet. Sitä pait-

si nyt ilmestyneessä teoksessa kuullaan Vaalan omaa ääntä myös aikakauslehdessä julkaistussa haastattelussa samoin kuin radiohaastattelussa, jotka on kekseliäästi otettu liitteiksi.

Baltasar Grazián antaa *Viisauden käsikirjassaan* elämänohjeen, että aina on loistettava jollakin uudella. Vaala-kirjan toimitus on maksiimin mielessään pitäen keksinyt uutuuden: herkkua nimittäin ovat värikuvat Vaalan elokuvien julisteista, niistä taideteoksista, joiden avulla Suomi-Filmin ja suomifilmien sanoma levisi joka puolelle maata. Lähinnä ulkomaisia julisteita on käytetty kuvituksena esimerkiksi parhaillaan ilmestyvässä *Factum*-tietosanakirjassa ja kotimaisia Lasse Lehtisen kirjoittamassa sodanajan tiedotustoimintaa käsittelevässä teoksessa *Kynällä, kameralla, kivoäärillä*, mutta missään aikaisemmassa elokuvakirjassa ei ole julisteita esitelty ja käsittely yhtä orgaanisesti kuin Vaala-kirjassa. Teoksen parhaita antia on Kari Savolaisen artikkeli ”Valentin Vaala -julisteet suomalaisen elokuvajulisteiden kontekstissa” – ei sentään *diskurssissa*, jonka sanan pauloihin sellainenkin vanha tekijä kuin Sakari Toiviainen on joutunut.

Vaalan elokuvat valottuvat – mikä kuvallinen merkitys sallittaneen – nyt monelta uudeltakin kannalta. Nostan ensiksi esiin Kimmo Laineen artikkelin ”Kun isä tahtoo... sarjakuvavositukseksi eli suomalaisen studioelokuvan kolme perinnettä”, jossa tutkija detektiivisesti selvittää Vihtori ja Klaara -sarjakuvan elokuvalliset ilmenemyskset ja päättyy Tullion piktorialismiin, Särkän teatricalismiin ja Vaalan klassismiin. Toiseksi Antti Alanen muistuttaa aiheellisesti, että niin suomalaiskansallinen ohjaaja kuin Vaala olikin, hän suodatti jo varhaisiin elokuviinsa enemmän tai vähemmän näkyvästi kansainvälisiä, erityisesti hollywoodilaisia vaikutteita. Suomalaisessa elokuvantutkimuksessa on siis menty jälleen kukonaskel eteenpäin. Myös *Tieteessä tapahtuu* -lehden ytimekkään nimen kannalta Vaala-teos on ajankohtainen ja valaiseva: saamme hyvän käsityksen siitä, mitä elokuvista voidaan tutkia ja millaisin menetelmin.

Kyllä nainen on ihmeellinen

Markku Varjola, jolle yhtenä kuuluu ansio Valentin Vaalan tuotannon esille nostamisesta ja esillä pitämisestä, kirjoittaa myös väärän identiteetin teemasta hänen elokuvissaan. Tarkasti havainnoiden aihe tuntuu suorastaan läpikäyvältä. Mutta kuinka Varjola voi sanoa elokuvasta

Morsian yllättää, että se ”sisältää aivan uskomatonta hölynpölyä ja kliseekokoelmaa vuoropuhelun, toiminnan ja henkilötyypittelyn tasolla” (s. 56), kun juuri tässä elokuvassa kristalloituu suomalaisen avioliiton ja perhe-elämän dialogi? Kuka ottaa tutkiakseen juuri tämän elokuvan repliikit perhesosiologian kannalta? Samaisessa elokuvassa morsiamen äiti komentaa puolisoaan ennen hääjuhlaa päivälevolle, mutta perheensä estelee, ettei häntä nukuta. Rouva tokaisee tähän käskevästi: ”Kyllä sinua nukuttaa!” Ei hölynpölyä vaan kuolematonta sanailua ja matriarkaalisuuden ylistystä!

Olisin myös toivonut, että joku kirjoittajista olisi kiinnittänyt huomiota *Dynamiittitytön* naisnäkökulmaan. Marja Reijonen (Lea Joutseno) hakeutuu dekkari-innossaan dynamiittirosvojen seuraan, mutta tuntee myös rikospoliisin apulaispäällikön ja viettää ravintolailtaa frakkipukuisten rosvojen kanssa. Poliisipäällikkö ja taiteilija Kari Honka näkevät sattumoisin ravintolassa (ihastuksensa kohteen) Marjan konnien seurassa, jolloin Honka lausuu: ”Kyllä nainen on ihmeellinen, kun huono seura on sille namua!” Samantyyppistä keskustelua naisista käydään myös elokuvassa *Morsian yllättää*, jossa insinööri Honkatie sanoo, ettei hän ole tavannut yhtään naista, joka ei olisi vetänyt häntä nenestä.

Juha Seitajärvi on tutkinut kuin salapoliisi Vaalan varhaisten elokuvien musiikkia. Analyysi on niin perusteellista ja pitkälle menevää, että voi kysyä, olisiko Vaala ajatellut jostakin musiikkikohtauksesta niin suunnitelmallisesti kuin Seitajärvi esittää. Mutta sehän onkin tulkintaa, johon tutkijalla on oikeus ja velvollisuus. Tosiasia on se, että Vaala oli musiikkimiehiä ja ymmärsi musiikin merkityksen elokuvassa, ja onhan esimerkiksi elokuvan *Morsian yllättää* alussa suorastaan musikaaliosuus, kun keittiöväkikin laulaa *Seitsemän tuntia onnehen*. Anu Juva, joka jo on kirjoittanut peruslaatuisen teoksen elokuvamusikista (*Valkokangas soi*, 1995), on keskittynyt analysoimaan George de Godzinskyn säveltämän musiikin funktioita elokuvassa *Gabriel, tule takaisin*. Seitajärvi ja Juva osoittavat, kuinka äärettömästi elokuvamusikilla voidaan analysoida.

Sekä hyvän tavan takia että senkin vuoksi, että kirjoittajina on jo tunnettujen historioitsijoiden lisäksi monia nousevia kykyjä, olisivat kirjoittajatiedot olleet paikallaan. Teos on viitteiläästi kuvitettu, ja siinä on hyvä henkilöhakemisto. Tarkan lukijan on vaikea päätellä, kumpi nimiasu on oikea: Alarik Grönnqvist (s. 31) vai

Rönqvist (s. 33). Hakemiston laatija on kallistunut g:ttömän vaihtoehdon puolelle. Jostain syystä elokuvahakemisto puuttuu – olisin sitä jo monta kertaa tarvinnut.

Vaala-teos on oiva lisä vireään suomalaiseen elokuvakirjallisuuteen. Se on esimerkillinen linjauksissaan, joista tulevien teosten tekijät voivat ottaa oppia. Nyt toivomus ennen muuta televisiolle: Vaalan elokuvia nähtäville yhä uudelleen!

Kirjoittaja työskentelee projektipäällikkönä WSOY:n sanakirjatoimituksessa ja on ollut toimittajana monissa tietosanakirjoissa. Hän on myös suomalaisen elokuvan harrastaja, joka on ollut mukana mm. elokuvatuottajien Mauno Mäkelän ja Risto Orkon elämäkertahankkeissa. – Kirjoituksen otsikko on mukaelma Lauri Tykkyläisen artikkelissaan mainitsemasta luonnehdinnasta.

YLE Tieteen päivillä

Fabianinkatu 33, 3 krs

YLE tiedeohjelmat ohjelmien tekijät paikalla 12.–16.1.2005

Yle Radion tiede- ja opetusohjelmat

Radiaattorissa käsitellään perinteiseen tapaan Tieteen päivien teemoja. keskiviikkoisin klo 10.03–10.43 ja torstaisin klo 14.03–14.30

Tieteen päivien luentoja tiivistettyinä Viikon esitelminä vuoden 2005 aikana: tiistaisin klo 10.43–10.58, uusinta klo 23.45–24.00

Tiedekahvilassa keskustellaan viikoittain Tieteen päivien asiantuntijoiden kanssa erilaisista aiheista: keskiviikkoisin klo 14.03–14.30, uusinta perjantaina klo 11.00–11.55

Lääketiedeohjelmissä käsitellään Tieteen päivien aiheita.

Terveudeksi maanantaisin klo 14.30–14.57, uusinta torstaisin klo 10.03–10.30 Reseptori tiistaisin klo 14.30–14.58, uusinta torstaisin klo 10.30–10.58

Radio-ohjelmat kuullaan kanavalla Yle Radio 1

YLE-TV- tiedeohjelmat

YLE-TV- tiedeohjelmat nauhoittaa Tieteen päivien luentoja keskiviikkona 12.1. Ohjelmat nähdään YLE Teema -kanavan Multifoorumissa alkutalvesta.

Tieteen päivien aikana, 12.-16.1., YLE Teema lähettää päivisin erityisohjelmistoa. Tarjolla on tiededokumentteja, reportaaseja ja tutkijoiden henkilökuvia.

Tarkka ohjelmisto löytyy: www.yle.fi/teema/tiede